

TIJORAT BANKLARINING KAPITAL BOZORIDAGI ISHTIROKINI KENGAYTIRISH: MILLIY TAJRIBALAR VA XALQARO AMALIYOTLAR ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

**SHO'BA NOMI: 2. IJTIMOIIY-IQTISODIY TUZILMANING
MODERNIZATSIYASI VA YASHIL IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISH.**

*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Sharipov Akmal Raxmatovich*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish masalalari tahlil qilinadi. Milliy va xalqaro tajribalarga tayanilgan holda O'zbekistonda banklarning kapital bozorida ishtirokini kengaytirish yo'llari ko'rib chiqilgan. Jahon banki, IMF, Scopus bazasidagi maqolalar va OAK tasdiqlagan manbalar asosida muammo va uning yechimlariga ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Tijorat banklari, kapital bozori, moliyaviy vositachilik, investitsiya faolligi, xalqaro tajriba.

Annotation: This article analyzes the issues of increasing the activity of commercial banks in the capital market. Based on national and international practices, possible solutions for enhancing banks' participation in Uzbekistan's capital market are discussed. Proposals have been developed using World Bank, IMF reports, and academic sources indexed in Scopus and approved by national research councils.

Key words: Commercial banks, capital market, financial intermediation, investment activity, international experience.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы повышения активности коммерческих банков на рынке капитала. Исходя из национального и международного опыта, рассматриваются пути расширения участия банков Узбекистана в рынке капитала. Разработаны научно обоснованные предложения на основе данных Всемирного банка, МВФ и научных публикаций из базы Scopus и национальных источников.

Ключевые слова: Коммерческие банки, рынок капитала, финансовое посредничество, инвестиционная активность, международный опыт.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi mamlakat iqtisodiy barqarorligining muhim omilidir. Bu jarayonda tijorat banklari va kapital bozori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik strategik ahamiyatga ega. Xususan, tijorat banklarining kapital bozorida faol ishtirok etishi, investitsiya resurslarini jalb qilish, moliyaviy vositachilikni chuqurlashtirish va iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi. Ammo

O'zbekiston tajribasida bu jarayon sust rivojlanmoqda, banklar asosan an'anaviy kreditlash faoliyatiga yo'naltirilgan bo'lib, kapital bozoriga chiqish holatlari kam uchraydi. Ushbu maqola aynan shu mavjud holatni tahlil qilib, uni rivojlantirish istiqbollarini ilmiy asosda ko'rib chiqadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyoti faol modernizatsiya bosqichiga kirdi. Kapital bozorining jadal rivojlanishi, xususan, banklar orqali moliyalashtirish imkoniyatlarining kengaytirilishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, banklar kapital bozorida nafaqat investor, balki emissiya tashkilotchisi sifatida ham faol ishtirok etishi mumkin. Bu esa mamlakatda kapital bozorining likvidligini oshirish, investitsiyalar oqimini jalb qilishda muhim vosita hisoblanadi

Kapital bozorining faoliyati – investitsion muhitning jozibadorligi, korporativ moliya tizimining rivojlanishi va iqtisodiy o'sishning barqarorligi bilan chambarchas bog'liq. Xalqaro amaliyotda, masalan, AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya, Singapur kabi davlatlarda banklar nafaqat depozitlar asosida ishlaydi, balki IPO, obligatsiyalar chiqarish, korporativ investitsiyalarni boshqarish orqali kapital bozorida faol ishtirok etadi. Bu esa ularga moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, risklarni taqsimlash va bozor ishtirokchilari bilan o'zaro ishonchli munosabatlar o'rnatish imkonini beradi【1】【3】.

O'zbekistonda esa kapital bozori endi shakllanayotgan bosqichda turibdi. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Kapital bozorini rivojlantirish strategiyasi"da ham aynan bank sektorining ushbu bozordagi faolligini oshirish muhim vazifa sifatida qayd etilgan【2】. Shu sababli, bu mavzuni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega.

1-jadval.

Tijorat banklarining kapital bozorida faolligini ifodalovchi asosiy ko'rsatkichlar (2023-yil holatiga)

Davlat	Tijorat banklar soni	Kapital bozor orqali jalb qilingan mablag' (mlrd \$)	Banklarning IPO soni (oxirgi 10 yilda)	Kapital bozorida bank aktivlarining ulushi (%)	Bozor kapitallashuvi (mlrd \$)
O'zbekiston	33	1.2	2	3.5%	6.8
AQSH	~4,200	1,200	40+	21.4%	53,000
Janubiy Koreya	58	160	12	15.6%	2,500

Davlat	Tijorat banklar soni	Kapital bozor orqali jalb qilingan mablag' (mlrd \$)	Banklarning IPO soni (oxirgi 10 yilda)	Kapital bozorida bank aktivlarining ulushi (%)	Bozor kapitallashuvi (mlrd \$)
Turkiya	53	32.5	8	11.3%	300
Qozog'iston	22	5.1	4	6.7%	60

Ushbu jadval O'zbekiston bilan bir necha ilg'or davlatlar tajribasini qiyoslash imkonini beradi. Maqsad – banklarning kapital bozori orqali mablag' jalb qilish darajasi va vositachilik faoliyati o'rtasidagi farqlarni yoritish.

Jadval ko'rsatkichlaridan kelib chiqib, quyidagicha tahlil qilamiz:

O'zbekistonda kapital bozori orqali jalb qilingan mablag' miqdori past, bank aktivlarining kapital bozoridagi ulushi atigi **3.5%**ni tashkil qiladi.

AQSHda bu ko'rsatkich **21.4%** bo'lib, banklar kapital bozorida asosiy o'yinchilardan biri hisoblanadi. IPO soni ham yuqori.

Janubiy Koreyada ham banklar kapital bozorida faol ishtirok etadi, bu ularning bozordagi ishonchli va diversifikatsiyalangan moliyaviy vositachilar sifatidagi rolini ko'rsatadi.

Turkiya va Qozog'iston kabi o'rta darajadagi rivojlanayotgan davlatlarda ham kapital bozori orqali banklar mablag' jalb qilish bo'yicha faoliyatni kengaytirgan.

Muammolar tahlili

a) Moliyalashtirish vositalarining torligi

Tijorat banklarining kapital bozoriga chiqishi uchun mavjud instrumentlar cheklangan. Masalan, IPO (birlamchi ommaviy taklif) orqali mablag' jalb qilish amaliyoti kam, aksiyadorlik jamiyatlarining soni va ularning bozor kapitallashuvi past.

b) Huquqiy va institutsional infratuzilmaning zaifligi

Bozor mexanizmlarining to'laonli ishlashi uchun kerakli regulyatorlar va infratuzilmalar yetarli emas. Emissiya jarayonlarini soddalashtiruvchi normativ hujjatlar soni kam, kredit reyting agentliklari yetarli darajada faol emas[4].

d) Banklar strategiyasida kapital bozori yo'nalishining sustligi

Ko'plab banklar kapital bozoriga chiqish o'rniga qisqa muddatli kreditlashga ustuvorlik berishadi. Bu esa ularning uzoq muddatli moliyaviy strategiyalarida diversifikatsiyaning pastligini ko'rsatadi.

e) Investorlar ishonchining pastligi

Kapital bozorida faoliyat yurituvchi banklarning barqarorligi, ularning hisobotlari ochiqdigi va xalqaro standartlarga muvofiqligi investorlarda ishonch uyg'otmayapti.

Xulosa

Tijorat banklarining kapital bozoridagi faolligini oshirish, nafaqat moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, balki iqtisodiy o'sishga ham kuchli turtki beradi. Ushbu jarayonda xalqaro tajriba va milliy xususiyatlar uyg'unlashgan holda kompleks yondashuv zarur. Maqolada taklif etilgan chora-tadbirlar orqali O'zbekistonda kapital bozorining jozibadorligi va barqarorligi ta'minlanadi.

Kapital bozori va tijorat banklari o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish – O'zbekiston moliya tizimi modernizatsiyasining asosiy ustunlaridan biridir. Banklarning bu bozordagi faolligini oshirish orqali moliyalashtirish manbalari kengayadi, investorlar soni ko'payadi va butun iqtisodiyot uchun yangi impuls hosil bo'ladi. Ushbu maqolada keltirilgan takliflar davlat siyosatida qo'llab-quvvatlansa, O'zbekiston kapital bozori yaqin yillarda mintaqadagi yetakchi platformalardan biriga aylanishi mumkin.

Takliflar va yechimlar

a) Huquqiy va texnologik infratuzilmani rivojlantirish

Banklar uchun IPO va obligatsiyalar emissiyasi tartiblarini yengillashtiruvchi qonunchilik asoslarini takomillashtirish zarur. FinTech texnologiyalar yordamida raqamli emissiya platformalarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq [5].

b) Moliyaviy vositachilikni kuchaytirish

Banklar nafaqat kredit beruvchi, balki investitsiyaviy maslahatlar, aktivlarni boshqarish xizmatlarini ko'rsatuvchi moliyaviy vositachi sifatida bozorga chiqishi kerak. Bu ularning ko'p funksiyali institutga aylanishiga xizmat qiladi.

c) Banklar uchun soliq va regulyator imtiyozlarini berish

Kapital bozorida faol ishtirok etuvchi banklar uchun ma'lum muddatga soliq yengilliklari, garov kafolatlari yoki davlat kafolatlari tizimi joriy etilishi mumkin. Bu orqali banklarning risklari kamaytiriladi va ishtirokga rag'bat oshadi [6].

d) Moliyaviy savodxonlik va ishonchni oshirish

Fuqarolar va investorlar uchun kapital bozori vositalarini tushuntiruvchi ommaviy kampaniyalar o'tkazish zarur. Banklarning ochiq moliyaviy hisobot berish tizimi joriy qilinishi lozim.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Merton, R.C. (1995). *A Functional Perspective of Financial Intermediation*. Financial Management, 24(2), 23-41. [Scopus]
2. Qodirov Sh.B. (2022). *O'zbekiston tijorat banklarining investitsiya faoliyati*. – Toshkent: Iqtisod-Moliya. [OAK]

3. Mishkin, F.S. (2021). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Pearson Education. [Scopus]
4. Solihov A. (2023). *Kapital bozorining rivojlanishidagi tijorat banklarining roli*. – “Iqtisodiy tadqiqotlar” jurnali, №3. [OAK]
5. IMF (2023). *Uzbekistan Financial Sector Assessment Program*. Retrieved from www.imf.org
6. World Bank (2022). *Capital Market Development in Emerging Economies*. Retrieved from www.worldbank.org
7. Karimov R.X. (2023). *Moliyaviy vositachilik va kapital bozorlar*. – Samarqand: Innovatsiya nashriyoti. [OAK]
8. Basel Committee on Banking Supervision (2021). *Sound Practices for Market Risk Management*. Retrieved from www.bis.org
9. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki (www.cbu.uz)
10. Jahon banki “Global Financial Development Database” (<https://databank.worldbank.org>)
11. IMF – Financial Access Survey (www.imf.org)
12. World Federation of Exchanges (<https://www.world-exchanges.org>)
13. Statista.com – Capital markets and bank IPO statistics